

A népi konceptualizáció mint jelentésképző érték és stílusalkotó tényező Sinka István költészetében

Bevezetés

Tanulmányomban a kérdéskört áttekintő céllal funkcionális-kognitív elméleti megközelítésben foglalkozom a magyar beszélőközösségben ma is jelentős értékösszetevővel, a népi konceptualizálással mint jelentésképző és stílusalkotó tényezővel. Működését Sinka István költészetének kontextusában vizsgálom az ott előtérbe kerülő belső értelem-összetevők és a külső nyelvi horizont alapján, kiemelve a *sensus communis* szerepét a jelentés és a stílus tartományában.

A jelen írásban az alábbi kérdésköröket tárgyalom: **(1)** A kognitív szemantika és a költői „ráérzések” egy lehetséges találkozásából kiindulva a (népi) konceptualizáció értelmezését, a kérdéskör tudománytörténeti vázlatát, prekognitív eredményeit. **(2–3)** A konceptualizációs folyamatok megnyilvánulási formáit a sinkai kontextus konkrét nyelvi formáiban, ezen belül a) a névszók és a névszói nyelvi egységek bázisstartományában a jelentésspecifikációt; b) a tér- és topológiai dimenziókat (kint-bent); a szociális tereket (konkrét-absztrakt, elől-hátul); c) az igék jelentésstruktúráit mint a mozgás térbeli és időbeli kategóriáit. **(4)** Mindezekkel összekapcsolva kiterjesztem a képiség fogalmát a sinkai személynevekre, mint a figyelem előtérben álló nyelvi egységekre. **(5)** Végezetül összefoglalom a tanulságokat.

A témaválasztással közvetve az alábbi kérdésekre is keresem a választ: Hogyan vonhatók be a szépirodalmi stílus vizsgálatába a kognitív szemantika szempontjai és eredményei? A vizsgált stílusnak vannak-e olyan specifikus jellemzői, amelyek ebben az elméleti és módszertani keretben az eddigiéknél pontosabban felderíthetők és leírhatók.

1. A kognitív szemantika és a költői ráérzések lehetséges találkozási pontjai

1.1. Kiindulópontok

Gondolatmenetemben a következő feltételezésekből indulok ki:

(1) Sinka költészete elsősorban azért érdemel figyelmet, mert verseiben, balladáiban olyan nyelvi világot teremt, amelyben az egyediből általános érvényűt hoz létre, úgy, hogy a nyelv, érték, közösség összefüggésrendszerében költészete mint a közösség emlékezete és hagyománya teremődik újjá, egyedivé, aktuálissá.

(2) Másodsorban – jelenleg kiemelten – meg azért is érdemel a sinkai szövegvilág különös figyelmet, mert azt a népi, más szóval természetes, naiv, ősi, szintetikus, parataktikus (viszonyításában egymás mellé rendelő) világleképezési módot emeli irodalommal és hagyományozza így tovább, amelyet a magyar nyelvközösség jelentős része valamikor kialakított, és amellyel – részben legalábbis – mind a mai napig azonosítja önmagát. Vagyis Sinka István költészetén keresztül betekinthetünk abba a konceptualizációs folyamatba, amely a magyar beszélőközösségnek is sajátja.

1.2. A konceptualizáció mint értékösszetevő

Áttekintésemben a jelzett folyamatot szemantikai-stilisztikai szempontokból vizsgálom, előzetesen azonban jelezni kívánom, hogy a konceptualizáció kérdésköre nyelvfilozófiai, értékelméleti nézőpontból is vizsgálható és vizsgálendő. Ennek fontosságára az utóbbi időben éppen a funkcionális-kognitív elméleti háttérű kérdésfelvetések és a rájuk adott válaszok irányítják a figyelmet.

Öröndetes, hogy míg korábban inkább csak egyes stílselemzések, különösen az úgynevezett népi vagy népies stílus kapcsán, direkt vagy indirekt módon foglalkoztak „nyelv mögötti” értékösszetevőkkel, például bizonyos konceptualizációs sajátosságokkal, az utóbbi évtizedben a jelzett kérdések nyelvelméleti igényű megközelítése ismét a tudományos diskurzus részévé vált. Egyfelől az egyetemes és specifikus nyelvi hagyományok kutatásával összefüggésben (vö. pl. Kiss 1999, Nyíri 1994, Pusztai 2001, Heltainé Nagy 2007), másfelől és kiemelten pedig a jelentéstani kutatásokban, a funkcionális-kognitív szemantika kérdésfelvetéseiben.

Ezt a két nagy ágat, vonulatot együttesen jeleníti meg Tolcsvai Nagy Gábor: *Nyelv, érték, közösség* című tanulmánya (2004), művelődéstörténeti és értékelméleti szempontokat is érvényesítve. Rámutat arra, hogy a nyelvről való magyar tudományos diskurzusban régóta jelen van az a hermeneutikai indíttatású nyelvfilozófia (is), amelyet leginkább Humboldt, majd Heidegger és Gadamer neve fémjelez. Eszerint a nyelvről való folyamatos beszéd „lényege abban ragadható meg, hogy a világot megismerő, és így ahhoz viszonyuló egyén mint szubjektum többek között az anyanyelvével való tevékeny, alkotó kapcsolata révén válik azzá, aki. Nyelv, egyén és közösség ezért egymással való viszonyában alakul. A nyelv a hagyományozott kultúra részeként hatást gyakorol az egyén kialakulásához. De ez a nyelv, miképp Humboldt megállapította, soha nincsen teljesen kész, hiszen a beszélő egyén részlegesen újra és újra alkotja” (Tolcsvai Nagy 2004: 13–4). Ebben a folyamatban a megismerés és az önmegértés mozgásos jellege a legfontosabb, szögezi le a szerző, Humboldt, Gadamer, és Eco idevágó gondolataira hivatkozva.

1.3. A népi konceptualizáció kettős értelmezése

A megismerés és megalkotás folyamatában teoretikusan is jelentős értékelméleti összetevő a konceptualizáció, a világleképezési mód, amelynek révén képes a sze-

mélyiség és az adott közösség is önmagát az anyanyelvén való érintkezésben folyamatosan megalkotni.

A konceptualizáció tehát világleképezési és világteremtési folyamat, amelyet az egyén és a közösség együttesen alakít ki. Olyan működési és megnyilvánulási forma, amely által a közösség tagjai egyedi, de mégis közösségi módon látják a világot, és hozzák létre újabb és újabb egyedi/közösségi világukat, teremtik maguk számára a nyelvet, a nyelv által létező nyelvi világot. A konceptualizáció bizonyos mértékig egyetemes, de – ez éppen a humboldti hagyomány egyik sarkköve – specifikus is. Az általános érvényű hagyományon túl egy-egy nyelvközösségre, nemzetre, népre, népcsoportra jellemző sajátosságokat mutat.

Erre utal gondolatmenetemben a népi konceptualizáció megnevezés. A népi konceptualizáció tehát tágabb értelemben általában a magyar nyelvi konceptualizációt, világteremtési módot jelenti számomra, szűkebb értelemben pedig ennek a magyarságnak egy máig jelentős, bár nagymértékben átalakult, megváltozott rétegéét, a hagyományos népi közösség világ- és nyelvszemléletet. E kettős értelmezést kívánom jelen tanulmányomban Sinka István nyelv-, illetve szövegalkotásán keresztül bemutatni.

1.3.1. Tudománytörténeti vázlat. Prekognitív gondolatok

A magyar nyelvközösségre nézve Tolcsvai Nagy Gábor említett írásában felvázol három, a magyar tudományosságban, valamint a tágabb értelmiségi közéletben a nyelvtudományon kívül is hagyományozódó 20. századi tudományos-nyelvbölcseleti megközelítést, amelyek a nyelvet mint értéket állítják középpontba (Tolcsvai Nagy 2004: 18–23).

Bárczi Géza, Karácsony Sándor és Németh László egyaránt meghatározó értékösszetevőnek tartják a magyarság szempontjából egyetemesen és specifikusan is a magyar nyelvet, a különbség szemléletükből, az általuk vallott nyelvértelmezések, nyelvelméletek eltérő voltából adódik. A nyelvtudós Bárczi Géza a magyar nyelv finnugor voltát, történetiségét, fennmaradási képességét, a végbe ment nyelvi egységesülést, a sztenderd kialakulását és megszilárdulását tartja a legfőbb értékösszetevőknek. Az író Németh László a régiségben, a 17. század előtti magyar nyelvben és kultúrában nevezi meg a legfőbb értékösszetevőt, és ehhez viszonyítja a személyiség és közösség megalkotási lehetőségeit, amelyek eredményeikben meglátása szerint egyre hanyatlóbb tendenciát mutatnak.

Tolcsvai Nagy Gábor írásában rámutat arra, hogy a magyar nyelvről folyó diskurzusban létezik olyan eszmerendszer, nyelvfilozófiai megközelítés és nyelvi hagyomány is, amely a népi konceptualizálást a magyar nyelv legfőbb értékképző elemének tartja. Ennek az iránynak máig jelentős kidolgozója és képviselője a pedagógus-filozófus Karácsony Sándor (Tolcsvai Nagy 2004: 19).

Karácsony a pedagógiai viszonyulásban, a nevelésben a nyelvet tartotta meghatározónak, ezért kitüntetetten foglalkozott vele. Ismerte a korabeli európai nyelvtudomány eredményeit, például a Wundt nevéhez köthető társaslélektani gondolkört, munkakapcsolatban volt nyelvész kortársaival, például Gombocz Zoltánnal. Tudománytörténeti tény, hogy Lotz Jánossal és Sebestyén Gézával vett részt 1934–

1935-ben közös szemináriumon. Ebből a munkából formálódott Lotz János: *Das Ungarische Sprachsystem* (1939), Sebestyén Géza: *A nyelv és a nyelvtudomány* (1939) című könyve, Karácsony Sándor pedig 1938-ban jelentette meg gyakorlati nyelvtankönyvét, a *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon* című munkáját (Karácsony 1938). Mindhárom szerző szakított az addigi grammatikatörténetiség-központú nyelvészeti hagyománnyal (vö. Simoncsics Péter 2005).

Karácsony a nyelvet történetileg és szinkronitásban is a magyar lélek megnyilvánulási módjának tartotta. Olyannak, amelyet egy nép kialakított, és amely által egyedi módon képezi le a világot, és egyedi módon azonosítja önmagát. Három nyelvi adottságot emelt ki: (1) a kiejtés alapját, az artikulációs bázist, a (2) grammatika alapelvét, a paraxist és (3) a szójelentés tartományát, abban a szemléletességét. Nyilván nem véletlen, hogy az eddig zárványhelyzetben ható nyelvelméletre éppen a kognitív nyelvészet idején figyelnek újra föl. Szilágyi N. Sándor (1997) és Tolcsvai Nagy Gábor (2004) egyaránt fontosnak tartják Karácsony Sándor „prekognitív” nyelvtanát és *Magyar észjárás* című munkáját (Karácsony 1939), amelyekben a szerző a nyelvi területek közül kiemelt figyelmet tulajdonít a hangzásnak és a jelentésnek, a kognitív nyelvészet két szubsztanciális tartományának. (A korábbi szakirodalomból l. még Fabricius-Kovács 1967, 1968; Heltainé Nagy 1985, Kövendi-Kontra 1991, Kontra 2002.)

1.3.2. A hangzás és a jelentés tartománya a költészetben

Ez a két fontos nyelvi tartomány mind a naív (ösztönös) anyanyelvi beszélő, mind pedig a költészet szempontjából szubsztanciális, azaz alapvető, meghatározó. A hangzás és a jelentés tartománya az a két terület, amelyek egygyé teszik, egyben tartják a nyelv természetes funkcióját, a mindennapi használatot, a beszédet és a művészi, irodalmi funkciót. Sinka költészetében pedig találkozunk ez a kettő, és egyedülálló irodalmat, irodalmi szövegvilágot teremt. Kognitív szemantikai terminussal kifejezve, olyan kontextust, amely egyfelől a nyelvi megnyilatkozás tematikai és konceptuális hálója, azaz értelemtartomány, szövegen belüli, a szöveg értelméből eredő és másfelől szövegen kívüli, a szöveg témájából, az ehhez kapcsolódó világismeretekből eredő összetevőkből áll.

1.3.3. A népnyelv hatása Sinka költészetére

Ez a kontextus balladákban, sorsversekben, ösztönösen és tudatosan a népi kultúra történelmileg és lelkileg egyaránt mélyen rejtőzködő rétegeit, emlékeit szintetizálta, azokat, amelyeket felülről vagy kívülről nem lehet megközelíteni. Pásztor-nemzedékek gyűjtötték fel Sinka idegenszerében azt az élet-, sors- és halálszemléletet, amely elemi erejű lírává teszi verseit. Balladáit a népnyelv, a népköltészet, az Aranyballadák nélkül nem jöhettek volna létre, miként Kodály kompozíciói sem a magyar népzene nélkül.

A párhuzamot Faragó József, a neves néprajzkutató idézi fel a Sinka-balladákról írt utószavában (Faragó 1997: 129). Bartók a népzenei hatás három fokozatát különböztette meg 1931-ben *A parasztszene hatása az újabb műzenére* című tanul-

mányában. (1) A legegyszerűbb forma az, amikor a szerző „a parasztdallamokat minden változtatás nélkül vagy csak alig variálva” veszi át. (2) Másodszor „nem használ fel valódi parasztdallamot, hanem ehelyett maga eszel ki valamilyen parasztdallamimitációt”. Végül (3) harmadszor „sem parasztdallamokat, sem parasztdallam-imitációkat nem dolgoz föl zenéjében, de zenéjéből mégis ugyanaz a levegő árad, mint a paraszzenéből. Azt lehet mondani ilyenkor: a zeneszerző megtanulta a parasztnok zenei nyelvét, és rendelkezik vele oly tökéletes mértékben, amilyen mértékben egy költő rendelkezik anyanyelvével. Bartók tanúnak erre a bizonyos 3. fokozatra Sinkát, az ő költői nyelvét nevezte meg, azt, aki pedig még ezután írja majd meg java balladaköltészetét.

A bartóki párhuzammal a sinkai kontextust is jellemezni kívántam, amely saját eddigi vizsgálódásaim alapján is igazolja, hogy ugyanaz a levegő árad belőle, mint a népballadákban. Mégsem a népballada 20. századi megismétléseivel van dolgunk, hanem modern, személyes sorsversekkel. Nyelvi jellegzetességeiket, stílusessz-közeiket, alakzataikat vizsgálva jól kimutathatók az ismétlések, párhuzamok, halmozások, a gondolatritmus szövegszervező szerepe, külön-külön is, összefoglalva is. Az eredmények a részletekben már eddig is egy irányba hatottak: a népnyelv és a sinkai nyelv egységére mutattak rá (Heltainé Nagy 1986, 1993, 1998, 2001, 2002, 2008).

2. Sinka szövegvilága. Konceptualizáció a sinkai kontextus konkrét nyelvi formáiban

Ebből a tényből kiindulva nem tartom lehetetlennek kérdésfeltevéseimet: vagyis azt, hogy irodalmi szövegvilágban mozogva tegyek érvényes, a világ megismerésével és megjelenítésével kapcsolatos, a beszélőközösségre kiterjesztett konceptualizációs, fogalomalkotási megállapításokat, illetőleg ez utóbbiakra következtessenek e költői nyelvből.

2.1. Tapasztalati tér és elváráshorizont

A kontextus megalkotásához és bizonyos fokig befogadásához az egyén és a közösség számára közös tapasztalati tér és elváráshorizont szükséges. A tapasztalati tér gyakorlati tudást ad, olyan nem fogalomként tanult tudásrendszert, amely fogalmi kategóriarendszer és a rá épülő indoklás nélkül is dönteni, ítélni tud – adott cselekvés, szituáció és kontextus közegeiben. Ezt nevezi a szakirodalom gyakorlati tudásnak, amely igen fontos a nyelvhez való viszonyban is, ahogy ezt az úgynevezett népi nyelvészet tapasztalatai is mutatják. A másik terminus, az elváráshorizont pedig egy közösség nyelvi rendszerének azon részére utal, amelyet egy anyanyelvi beszélő működtetni tud vagy meg tud érteni; amelyet a másik emberhez viszonyulva előismeretei, személyisége stb. alapján joggal feltételez, elvár. Az a közös érték, közös értelem pedig, amelyben egy közösség hallgatólagosan vagy

tudatosan megegyezik, a *sensus communis*. Ennek igen fontos összetevője a nyelvi hagyományok egyetemes és specifikus tartalma.

2.2. Sinka költészetének két fontos alapeleme

A konkrétumokban megragadható tárgyiasság és a teremtett nyelvben megvalósuló jelképiség, általánosság. Az előbbi könnyebben megragadható, az utóbbi nehezebben: általánosságnak ugyanis a térben és az időben kitágított végtelenséget, egyetemességet, transzcendenciát értem, amelyben az örök emberi és a mai, modern individuum életérzése egyszerre van jelen. A tárgyi világ és a transzcendenssel jelzett egyetemesség között a személynevek és a helynevek jelentik az átjárást, az összekötő kapcsot: a sinkai névanyag a világ valódi része, de a specifikáció és az általánosítás révén az egyetemessel, a transzcendenssel teremt kapcsolatot. A sinkai név valódi, nem költött, a hősök közvetlenül, saját nevükkel lépnek át a földi valóságból a transzcendensbe. Ez a sinkai költészet egyik elemi igazsága és különösége. Példaként álljon itt a legrövidebb ballada:

Dús András juhász volt / már fekete a képe / leásták pihenni, / le a fák tövébe. / Fial volt, mégis / görbe volt a háta – / ... Istenem, magyar volt: / szóljon, aki látta.

(Szóljon, aki látta)

A közös tapasztalati térben mozogva még ma is megértjük, miért természetes, hogy a fiatal juhásznak görbe volt a háta, és élete észrevétlenül hullhat a semmibe. Különösebb indoklás nélkül is dönteni, ítélni tudunk a tekintetben, hogy igaz-e az állítás, mert ez a gyakorlati tudás a költővel és a versbeli sorstársakkal együtt számunkra is a *sensus communis* része.

3. A nyelvi formák mint a népi konceptualizáció leképezései

Hogyan ragadható meg mindez vagy ebből minél több a konkrét nyelvi formákban, a népi konceptualizáció tapasztalati és fogalmi leképezéseiben?

A kérdésre válaszolandó, három mozzanatot emelek ki a jelentés tartományából: a) a jelentésspecifikációt és részben az igék egyes szemantikai sajátosságait, b) a képiséget, és ezzel összefüggésben c) a sinkai költészet „névbe kapaszkodó” jellegét, a személynevek szemantikáját. A jelentésspecifikációt egyrészt jelentésmeghatározásnak, másrészt jelentésrésztletezésnek értem, és azt vizsgálom, hogy a főnévi és az igei elemeknek, köztük a személyneveknek a pontosítása, kiegészítése jelzővel, határozóval, tagmondatokkal és a pragmatikai járulékokkal együtt miként eredményez jelentéstágítást, általánosítást. Megfordítva: ez a bizonyos jelentéstágítás, amelyet már korábban is sinkai sajátosságnak neveztem, hogyan jelenik meg a kontextusban, például a nevekhez kapcsolódó főnevek bázisstartományában; mindez mennyiben járul hozzá a szövegek képiségéhez ebben az egyedi nyelviségben, és mennyiben válik általánosíthatóvá.

3.1. Megnevezés és jelentés néhány összefüggése kognitív megközelítésben

Ismert, hogy a funkcionális-kognitív szemantikai megközelítések általános és specifikus nyelvi világendermési módokkal foglalkoznak. Újraértelmezik a megnevezés és kogníció összefüggéseit, megállapítva, hogy a megnevezés által a környezet nyelvi tagolttá válik, a környezet elemei nyelvi kategóriákba sorolódnak. A név a dolgokat egy sajátos minősítéssel ruházza fel, ezt nevezi Szilágyi N. Sándor a dolgok nyelvi minősítettségének. A nyelvi kategorizáció tehát a környezet elemeinek nyelvi szempontú kategorizációja. A jelentés pedig azoknak az ismérveknek az együttese, amelyek alapján el tudjuk dönteni, hogy mi melyik nyelvi kategóriába tartozik, vagyis mi a neve (Szilágyi N. 1997: 39). (A nyelvi kategorizációról vö. továbbá Tolcsvai Nagy 2005). A jelentés összetevőiből a továbbiakban csak a témám szempontjából különösen fontos elemeket emelem ki.

Ilyen az értékjelentés, a szójelentés azon összetevője, amelyben kifejeződik a beszélőközösségnek a jel tárgyához való (pozitív vagy negatív) viszonya. Ez tehát alapvető jelentéskomponens, nem a szóra irányul, hanem a szóval megnevezett dologhoz való viszonyulásra (Szilágyi N. 1997: 12). Az értékjelentések alapján a nyelvben sajátos kapcsolathálózat alakul ki, a szolidáris értékek vonzásának elve alapján: a pozitív értékjelentésű szavak asszociációszerűen más pozitív jelentésűekkel kapcsolódnak össze, a negatívok negatív jelentésűekkel. Ilyenek a jó-rossz, az aktív-passzív értékskáláján szerveződő bázisstartományok, ilyenek a térdimenzióban szerveződő jelentésstruktúrák, a közel-távol, a fent-lent, a kint-bent stb. megfelelések. A struktúrákat a tapasztalat határozza meg, például az aktív-passzív értékdimenzióban az aktív jelentéskör a pozitív szemléletet, a passzív a negatív értékelést tartalmazza, akkor is, ha a jelentésstruktúrák kombinálódnak. Még egyszer az előbbi rövid ballada:

Dús András juhász volt / már fekete a képe / leásták pihenni, / le a fák tövébe. / Fiatal volt, mégis/ görbe volt a háta – / ...Istenem, magyar volt: / szóljon, aki látta.

A juhász múltidejűsége, a *már fekete a képe*, a *leásták* csupa negatív kategóriák a *pihenni*, a *mégis görbe volt a háta*, az *Istenem* kezdetű sóhajlás ugyancsak. Mindez társítva a *magyar*-hoz erősíti az értékjelentést, a *magyar* szóhoz tapadó fájdalomosan negatív asszociációs kört. Nem a szóra irányul, hanem a szóval megnevezett dologhoz való viszonyulásra. Az is látszik, hogy kialakulnak bizonyos előfeltevések és ezeknek megfelelő elvárások. Ha valami valamilyen tekintetben negatív (vagy pozitív), hozza magával azt a feltevést, hogy más tekintetben is az lesz: *Leásták pihenni, le a fák tövébe*. A pozitív jelentésű *pihenni* negatív jelentésbe fordul, a *fák töve* (sírhely) jelentéskomponens, meg a *leásták* ige irányultsága ugyancsak ide, a negatív tartományba konvergál.

3.2. A jelentésspecifikáció egy tipikus Sinka-balladában

Tipikus, mert a kezdőszakaszban ott van a paraszthős jó hangzású magyar neve, majd néhány pontos drámai képben a szép nevű szegényember keserves élete, idő előtti halála. A záró sorban talán a holtak, szeretteik vagy az olvasó vigasztalására pillangó száll a sírra, vagy síron nyíló vadvirág oldja a tragédiát: itt *erdei liliom*, másutt *vadmályva*, *ibolya*, *viola*. Betyárok, igazságkereső szegénylegények, elesett katonák, megesett lányok, elváltasztott szerelmesek, bábák, javasasszonyok; lázadó cselédek és némán tűrő nincstelenek a balladák tragikus hősei.

A prototipikus vers:

Erdei liliom

Villog az őszi domb, könnyű kék szél dongja.

Hajlong a gyertyánfa, sárgállik a lombja.

Szí-Gyalogos Imre arra bújdosott el.

Suhogó gyertyánfák, közöttük veszett el.

Lehet, fejsze vágta, a halál úgy lepte.

Golyó érte, lehet, s elporladt a teste.

Szí-Gyalogos Imre lázadó magáért

Futott az erdőbe, nem cifra szép lányért.

Vívódott tán szegény, egyre hangosabban.

Magába roskadt tán, mind magányosabban.

Nevét kimondani törvényes tilalom.

Híre mégis örök erdei liliom.

Kiindulhatunk abból, hogy a kognitív szemantika megkülönbözteti a dolgokat és a viszonyokat megnevező kifejezéseket és szemantikai szerkezetüket. A dolgokat jelölő, megnevező kifejezések tipikusan a főnevek, jelentésmátrixuk elemi tapasztalatok bázisstartományából áll, a folyamatokat, viszonyokat pedig igék, igenevek, határozók jelentik meg (Tolcsvai Nagy 1996: 224–5).

A versbeli főnevek: *liliom*, *domb*, *szél*, *gyertyánfa*, *lomb*, *fejsze*, *golyó*, *halál*, *erdő*, *lány*, *neve*, *híre*, *tilalom*. A főnevek esetében a bázisstartományok a konceptuális potenciál tovább nem redukálható reprezentációs terei. A versben például a következők:

– Az idő tapasztalata: folyamatos, tartós, benne az emberi élet csak átmeneti, tovatűnő: *Suhogó gyertyánfák, közöttük veszett el. Híre mégis örök erdei liliom.*

– A térbeliség érzékelése: *erdőbe*, *suhogó gyertyánfák, közöttük veszett el, magába roskadt tán, mind magányosabban.*

– Az egyes érzékeléssel kapcsolatos tartományok, amilyen a szín- vagy a hőmérséklet-érzékelés: *könnyű kék szél, sárgállik a lombja, cifra szép lány.*

– Részben tartoznak ide az olyan mindennapi, legelemibb tapasztalások, mint az *élet, halál*; itt metaforikusan megjelenítve: *híre mégis örök erdei liliom.*

A bázistartományok nemcsak mint a dolgok elemi tulajdonságai, hanem mint a jelentés alkotóelemei jelennek meg. A dolgok, a főnevek szemantikai oldalának bemutatása ezért legalább olyan fontos, mint a folyamatokat jelölő igék szemantikai bemutatása.

3.3. Az igék

A folyamatokat és a viszonyokat kifejező elemek – az igék, a melléknevek és a határozók az álló-mozgó (landmark-trajektor) kettőségében értelmeződnek (miként ezt fentebb a *leásták* kapcsán már érintettem).

A versbeli igék: *villog, dongja, hajlong, bújdosott el, vészett el, (fejsze) vágta, (halál) lepte, (golyó) érte, elporladt, futott, vívódott, magába roskadt* – mind valamiféle negatív, lefele tartó, lefele ható értékskálán helyezhetők el.

A melléknevek ugyancsak az elmúlás konnotációját erősítik: *ősi, könnyű kék, suhogó, lázadó, hangosabban, magányosabban, törvényes, örök, erdei, cifra szép.*

3.3.1. A *le-* igekötős igék jelentésszerkezete

Mindehhez, ahogy már szó volt róla, közös tapasztalati tér és elváráshorizont szükséges. Valamint olyan közös érték, közös értelem, amelyben egy közösség, ezúttal a szerző és a mű befogadói hallgatólagosan vagy tudatosan megegyeznek.

A versszöveg befogadási mértéke jelen esetben is nagymértékben függ attól, hogy bennünk megvan-e még ez a bizonyos *sensus communis*. Például az az elemi, ősi, tapasztalati szemlélet, hogy az aktív-passzív értékdimenzióban a *le-* igekötős igék, és önmagukban a *le-* igekötők jelentésstrukturái mind az elmúlást, a lefelé tartó irányt erősítik: *Dús Andrást... leásták pihenni, le a fák tövébe...* Ezért kell az emlékek *fölemelni* a hőst: *Szóljunk az emléeknek érte: / emlék, emeld fel / Nevét a pusztán, /nehogy a szél / félrefújja az árokszélre/ s ott porral, bogánccsal letakarja.*

3.3.2. Az *el-* igekötős igék jelentésszerkezete

Ugyanígy a Sinkánál gyakori *el-* igekötős igék jelentésszerkezetére általában is igaz ez: *elmegy, elfut, továbbmegy, eltűnik, elvész, elfonnyad, elnémul, elfakul, elporlad; eltávozik a semmibe, elmosódik az időbe* stb. Itt a mozgás térbeli elemi kogníciójának alapkategóriájával van dolgunk, amely Langacker nyomán mozgó és álló összetevőből áll. Az egyes entitások közti kapcsolatok a térben és a hozzá tartozó időben helyezkednek el: a mozgó és az álló szomszédsági viszonya megváltozik, az igék jelentése ezt a megváltozást reprezentálja. Az igekötős igékben mint nyelvi egységekben igekötő és ige kapcsolata nem formális, hanem jelentéstani szerkezete révén alakul ki, konceptuális és tapasztalati eredetű (Tolcsvai Nagy 2005b: 27–8).

És itt Sinkánál már metaforikus is. Látjuk, hogy a szó szerinti és a metaforikus megjelenés nem elkülöníti a jelentéseket, hanem strukturálja: az olvasó felfogja térbeliségi tapasztalat alapján a hasonlítás elemeit. Azt, hogy a konkrét *elmenés* és a *meghalás* jelentésmátrixában, álló-mozgó összetevőjükben közös elemek találhatók. A metafora, mégha ilyen egyszerű is, mint az *elme*, hasonlításra alapuló kognitív művelet, tehát procedurális jellegű, a megértésben ugyanakkor strukturális is, a hasonlítás elemeit egyetlen szerkezetben kapja és fogja fel a befogadó. A szó szerinti és a metaforikus jelentésben egyaránt a térbeli tájékozódás kognitív folyamatai reprezentálódnak nyelvi alakokban. És itt az időbelisége is, a konkrét, emberi időből a végtelen időbe lép át az, aki meghal.

3.4. Topológiai dimenziók

Kint – bent, elől – hátul. Egy másik megnyilvánulása az alapvető konceptualizálási folyamatoknak a sinkai lírában az, hogy a térdimenziókban a bent-kint fogalomkörében, a topológiai dimenziókban a szociális terek elől konkrétak, jól láthatóak, hátul láthatatlanok, ismeretlenek, megfelelve egyébként a konkrét-absztrakt kettősségnek is:

Kis kospásztorlány / élt a Körözs mellett, / s szoknyája vígan a kék időbe lengett...

Néha ma is látom: / nagy kosai előtt / ködkék szoknyájában / átsírja az időt.

A *kospásztorlány*, a *Körözs*, a *szoknya*, a *kosok* a térdimenzióban elől helyezkednek el, konkrétak, míg a távolabbi *kék idő* és az *átsírja az időt* hátrébb, és ezek absztrakt kategóriák, itt metaforák.

Hasonlóan a következő részletekben is:

a) *Dé Nagy Erzsébet*ről / *ítéltek odafenn / s csirkét ültetni / egy másik csillagra ment.*

b) *Zsellér János sarjut kaszál / s libavirág porzója közt integet neki a halál.*

c) *Rongyos kis Péter*es Áron / *Jó szalmacsősz volt Inándon / Vajon hol járhat ma szegény? Idegen csillagok között, / utas a Göncöl szekerén.*

3.5. Az eddigiek összegzése

A jelentéstartományok stilisztikai kérdéseinek vizsgálatára azért is látom alkalmasnak a sinkai költészetet, mert oly mértékben a közösségi hagyományra, a beszélt nyelvre épül, hogy ezért a szövegek jelentéstartományai igen közel állnak a jelentéstartományokhoz. Ilyenekről akkor beszélünk, ha az alkotó és a befogadó is a leginkább begyakorolt, alapvető szimbolikus kapcsolatokból álló szöveget különösebb erőfeszítés nélkül létrehozza, illetve megérti, az egyes jelentéstartományok nem kerülnek előtérbe, közömbös típusúak maradnak a létrejött szövegek (Tolcsvai Nagy 1996: 224–6).

A sinkai nyelvi világ egyfelől ilyen, jelentésstilisztikailag szinte közömbös, megértése nem igényel különösebb intellektuális elmélyültséget, ezért érezzük természetesnek, egyszerűnek, naivnak stb. Ugyanakkor, mint már az igéknél említettem, mégis erősen metaforikus, ez pedig a verseket megemeli, a hétköznapi beszélt nyelvhez képest jelentésstilisztikailag eltéríti a közömböstől. Megjelenik tehát a képiség is, amely jól megragadható a nyelvi képekben és az alakzatokban (amelyekkel „hagyományos” stilisztikai megközelítésben korábban foglalkoztam, vö. pl. Heltainé Nagy 1986, 2002).

4. A képiség kiterjesztése. Elemi nyelvi egységek a figyelem előterében

A kognitív megközelítésen alapuló újabb stilisztikák a képiség fogalmát kiterjesztik: a képiség nemcsak vizualitást jelöl, hanem általánosabban az információbevitel, -feldolgozás, -tárolás, -elvárás, -aktivizálás módját is (Tolcsvai Nagy 1996: 224–225). „A képiség akkor kezd megjelenni, amikor ezek a tovább nem redukálható reprezentációs terek szerephez jutnak a megértésben. Nem csupán mint a jelentéshez hozzájáruló elemek, hanem mint a megformáltság sajátosságai. Vagyis: amikor az egyes bázisstartományok önmagukban vagy elrendezésükben, egymásra következtetésükben vagy összefüggéseikben a beszélői vagy olvasói figyelem előterébe kerülnek.” (Tolcsvai Nagy 1996: 225.) Hogy melyek ezek az elemek, az függ a szövegtől, az olvasó nyelvi horizontjától, a befogadás és megértés kognitív műveleteitől.

4.1. A személynevek mint képiségteremtő elemek

Sinka költészetében a nevek mint fogalmi struktúrák azonnal és erőteljesen az olvasói figyelem előterébe kerülnek. Ez a költészet maga nem más, mint egy névfolyam: személyneveknek és helyneveknek az egész világirodalomban páratlan költészete. „Legfőljebb csak az ausztrál bennszülötteknél találtam a homokpusztának, a lakatlan síkságnak ilyen tudatos, nyelvbe, névbe kapaszkodó líráját, szinte már mitológiaiáját. Ezek a nevek olyan szépek, olyan különlegesen nyelvi, ismeretlenségükkel olyan lenyűgözők, hogy azt is hihetnénk, a költő saját leleményei” – állapította meg Tornai József a Lovasok opál mezőkön című Sinka-kötet előszavában (Tornai 1987: 24–5).

Sinka költészetének valóban egyik legfeltűnőbb jellegzetessége a nevek előterbe kerülése. Ezért állítom a továbbiakban középpontba a személyneveket és a hozzájuk kapcsolódó kiegészítő elemeket. Jellemző a névviselőhöz tartozó tárgyak aprólékos szerepeltetése, a tömegeből adódó típusba sorolás, mint a nyelvi kategorizáció elemi lehetősége, és még inkább a tulajdonnevek, a személynevek és a helynevek specifikusabb tartományait felidéző egyedi megnevezések előterbe állítása.

A nevek viselői az „alulso Magyarországból”, annak is a legmélyebb bugyrai-ból valók, béresek, cselédek, pásztorok, varjúcsőszök és ökörhajcsárok; félkomentációsok, hatodosok. Sorstársak, akiknek Sinka emléket állít, hogy „nevüket idézve” könyörüljön rajtuk. A már említett sorok ide is illenek: *Szóljunk az emlékek érte: /*

emlék, emeld fel / nevét a pusztán, / nehogy a szél / félrefújja az árokszélre / s ott porral, bogánccsal letakarja.

4.2. A tulajdonnév jelentésszerkezete a versbeli kontextusban

4.2.1. A nevek nyelvi egységként való értelmezése

A nevek mint jól feldolgozható elemi nyelvi egységek természetes módon simulnak a szövegbe (népballadákra, dalokra emlékeztető módon), tagolják azt, és tartják össze a szövegegységeket. Megjelennek mindjárt a nyitóképben, s visszatérnek a verset záró képben, keretet alkotva és kerekké téve a mondandót. Egy példával:

Verskezdet: Rongyos kis Péteres Áron / jó szalmacsósz volt Inándon...

Verszárás: Rongyos kis Péteres Áron / nagy úr most. Csósz volt Inándon.

A felidézett részletek alapján lehetséges már a sinkai tulajdonnév jelentéséről általánosságban is szólni. Milyen a sinkai név jelentésstruktúrája, melyek a jelentéstartalom összetevői? Mit állapíthatunk meg mindezekről a kognitív jelentésértelmezéssel?

A tulajdonnév jelentéséről szólva, az ide vonatkozó szakirodalomra utalva – például J. Soltész Katalin: *A tulajdonnév jelentése és funkciója* (1979), Kiefer Ferenc: *Mit jelent a tulajdonnév?* (1989, 2000), Tolcsvai Nagy Gábor: *A tulajdonnév jelentésszerkezete* (2008) című írások – elmondhatjuk, hogy a névnek, a tulajdonnévnek *ab ovo*, önmagában, név jellegénél fogva van egyedi, specifikus és tipikus vonatkozása. Személynevekre gondolván, arra a személyre vonatkozik, akiről szó van, illetőleg a hozzá hasonló személyek csoportjára, típusára is kiterjedhet.

A tulajdonnév kognitív elméleti keretben értelmezve (Tolcsvai Nagy 2008) olyan nyelvi egység, amely a befogadó számára egészként kezelhető, feldolgozása önmagában is lehetséges. „A tulajdonnév prototipikusan dolgot nevez meg, nyelvi egységként funkcionáló összetett jelentésszerkezettel, amely érvényesülhet sematikus és kidolgozottan is, méghozzá egy szöveg vagy egy tágabb diskurzus teljes egészében, egyetemesen” (Tolcsvai Nagy 2008: 40). Jellegzetessége a főnévszerűség, a viszonylagos rövidegség. A tulajdonnév jelentésszerkezete is absztrahált tulajdonságokból áll, miként a főneveké. A jelentés lehet sematikus, illetve különféle kidolgozottságú változatokban megjelenő. A jelentés fontos része a kulturális séma, amely a név megértésekor aktiválódik (i. m. 39). A Sinka-személynevek esetében ez általában könnyen megy végbe, mivel számunkra ismerős, megszokott, nyelvi egységekről van szó, így – mint majd látni fogjuk –, könnyen lesz az egyediből típus, legalábbis az adott valóságot, kultúrát ismerő befogadók számára.

4.2.2. Pragmatikai összetevők

A tulajdonnév denotatív jelentése kiegészül pragmatikus jelentéssel, jelentés-összetevővel. A név és viselője között egyértelműen pragmatikai kapcsolat áll fenn a valóságban. Itt, Sinkánál azonban nemcsak a valóságban, hanem a versben is fennáll ez a szoros összefüggés. A költő által tartott felolvasóesteken a hallgatóság tagjai gyakran magukra is ismertek a dalokban, a balladákban. Egy ilyen alkalomról számol be Szilágyi Károly, az 1945 nyarán, Bélmegyeren tartott előadóestről. Mikor Sinka olvasni kezdte:

*Ős-Békésnek mélységiben,
Cserszád-nagyállás széliben,
innen a lassú halálon,
megcsúfoltan éltek-i még,
én jó Sallai Mihályom?*

„Az ismerős nevek (szavak) hallatán a paraszthallgatók úgy kapkodták a fejüket, mint katonaló az ismerős trombitaszóra. A műsor végével Sinkát közrefogták a könnybe lábadt szemű volt osztályostársak, akikkel hosszasan elbeszélgetett” (Békési Élet 1976. 1. 11–22).

A tulajdonnév denotatív jelentése nemcsak pragmatikai összetevővel, hanem a szövegbeli kontextus alapján további szemantikai elemekkel egészül ki. A tulajdonnév kontextusbeli jelentése ezekben az esetekben is több, más lesz, mint az adott tulajdonnév denotatív, logikai jelentése. Ezen jelentéselemek összességét nevezi Kiefer Ferenc (i. m.) lexikai-kontextuális jelentésnek.

4.3. Személynév és jelentésspecifikáció

A személynév megszokott formában áll a versekben. Ez maga nem sugall tehát többletjelentést. A névhez tartozó főneveket és igéket is nézve azonban azt mondhatjuk, hogy egyedi jelentésspecifikációs eszközökké válnak. Ugyanis az olvasói figyelem előterébe kerülő főnevek előhívják az olvasó, a hallgató hosszú távú memóriájából az alapvető bázisstartományok mentális képi összetevőit. Ennek módjai például a következők:

4.3.1. Valóságdarabok megjelenítése

Felidézük, aktualizálják azt a valóságdarabot, amely kiben-kiben a személynevekhez tartozó tárgyak hallatán aktualizálódik.

Ki ismerte *Pogány Sándort*, / a néha bátor-mindig jámbort? / Gulyás volt ő Földhátzugon / s száz nagy erős tinót ápolt. / Felesége *Kubik Anna* élt mellette negyven évig, / amikorra észrevette: / a Sándor haja már fehérlik.

4.3.2. Tárgyak, tartományok felidézése

Megjelenik a tárgyakon át az adott tartomány anyaga, mérete, színe, funkciója, használati köre stb. Mindez az adott tulajdonnévhez kapcsolódva, de mindjárt attól el is távolodva – konkrétan és általánosan. A felsorolt főnevek, tárgyak együtt negatív értékskálát hoznak létre a befogadói nézőponton, és ezt erősíti a többi nyelvi elem is.

Ez a *puska* nem volt másé
ez volt a *Kiss Barabásé*
Tiszamenti szikár legény,
alig élt, elfutott szegény.

Itt van ez a *nagy vasfokos*
Bihar fia: *Cser Domokos*
emelte és ütött vele
– ütni kellett nyugat fele.

Hát e *kengyel* kié is volt?
Ebben *Vass Sándor* lovagolt
Nem tud róla a jelen
se a magyar történelem.

Ugyanezt, a negatív irányú „jelzést” elmondhatjuk a tulajdonnevet kiegészítő, specifikáló foglalkozásnevekre is: *bojtár, varjúcsősz, summás, hatodos*.

4.3.3. A tulajdonnevek körüli elemek

Ezek szintén mind a negatív attitűdöt segítik, aktivizálják.

- Az igék: *alig élt, elfutott; emelte és ütött vele, éltek-i még?*
- A határozók, a határozói szerkezetek, a módosítók: *megcsúfoltan, innen a lassú halálon, alig, nem.*
- A jelzők: *lassú, szegény, rongyos, néha bátor-mindig jámbor, hazátlan, tört.*

4.4. Helynév + személynév: további specifikáció

Nagyállason, Pankotán, Hórindzsán, Erdőgyarakon, Sártallón, a gereblyési, tarhosi majorokban élnek, éltek a többiek: *Ignát Bence*, a szegény *summás*, az énekes *Mados György*, a *bojtár Ács Laji*; *Zsellér János, Lomb Péter*, itt volt *betyár Fábrián Pista*, itt fogott *puskát Dancs Pál*, faragott vándorbotot *Sallai András. Fügedi Imre, Kéri Jankó, Medve Mihály, Ökrös Sándor, Fazokas Jóska, Csüllög Mihály, Cser Domokos, Kiss Barabás, Vass Sándor és Gál Benedek, Szőr Tóth Bálint, Eső Virág András* – és a többiek különös névvonulatot alkotva jönnek elénk a versekben.

4.5. Egyéb specifikáció

Csak egyet emelek ki: az asszonyi szenvedéseknek egyedülállóan finom lélekrájzával találkozunk. A szép fiatal lányok: *Dé Nagy Erzsí, Bondár Kati, Bondár Márta, Kajtor Zsófi, Farkas Panni, Küllüs Eszter, Zima Julcsa, Turbucz Sára, Kálmándi Katalin* – „kenyér, virág, rózsa vagy kankalin” köznevekkel szerepelnek. De nem sokáig őrzik fiatalságukat, és ezeket a specifikáló elemeket, hamar *tört bodza veszősök* lesznek, idejekorán *megfáradt anyókák* vagy korai halál (többnyire tüdőbaj) áldozatai.

4.6. Ismert, szokásos névformák, ragadványelemek

A megidézettek általában teljes nevükön említi a költő. A vezetéknevet sosem, a keresztnévet időnként becézi, a leginkább szokásos formában: *Jankó, Lajkó, Pista, Erzsí, Lina, Ilon*. Erősen becézett, bizalmaskodó formákat nem találunk, a *Zsuzsim*-féle bensőséges változat viszont gyakori. A közösségben jól ismert ragadványnevekkel, előnevükkel együtt gyakran szerepelnek a megidézettek: *Szőr-Tóth Bálint, Nehéz Balogh András, Nagylábú Bajza Máté*.

A nőket – megint csak az adott közösségben szokásos módon – lánykori nevükön is számon tartja, sokszor az asszonynévvel együtt mutatja be őket. Például így: *Leánykori neve / Bajzánénak / Sívó Gizella* volt, / tejivó kis parasztszszony / az öreg *Máténak* / hű társa.

4.7. Egyedítés – tipizálás

Az egyes emberből, az egyénből – nevéből, sorsából – a nevéhez fűzött jelzők segítségével típus lesz. Bármily konkrét is a név, a sok egyedi bemutatása általánosító hatást ér el. Különösen akkor, amikor a névhez kötődő jelző magáért beszél: *Rongyos kis Péteres Áron, Hazátlan Sallai* vagy a jelző nélküli *Szabó János*, akinek „hazájában nem jó Szabó Jánosnak lenni” – a két háború közti Magyarország, az Alföld parasztságának tipikus alakjai.

Testvértelen Magyar Mihály pedig, akinek

...Hét udvara le porig ég, / lánc a kezén, az se elég: /
megmaradt vagyont / szekerekre rakják /
s kedves jószágait / vesztőre szalasztják...

már a magyar embert, a magyarságot (hét udvar – hét vezér), a bilincsből vergődő, kifosztott népet, a hazát szimbolizálja. (Érdemes ehhez még hozzátenni a metaforák kognitív értelmezését.)

4.8. További specifikáció, hiány, elhallgatás

A társaknak – láttuk – kijár a tisztelet: teljes névvel illeti őket a költő, sokszor még ragadványnevükkel együtt. Az úri Magyarország képviselőit, a hatalom megtestesítőit, a béreseket, summásokat nyomorgató intézőket, nagygazdákat, földbirtokosokat, csendőröket viszont sokszor nem is nevükön szerepelteti, esetleg csak nevük egy-egy elemét tartja szükségesnek megemlíteni, úgy, ahogy a nép hívta őket.

4.8.1. Névtelenség, általánosítás

Ilyen a *nagy, lelketlen, botos ispán*, aki saját lányát (*Farkas Pannit*) eladja. Ilyen a *mindenkit törvénybe hívó, mindenkit vasláncra verő, s mindenki életin nyerő gonosz bíró*, aki saját lánya szerelmesét fogatta el és ölette meg. Szalonta csendbiztosa, a híres *Mezidraczky* sem kap bizalmat a költőtől, legfeljebb némi félelemből táplálkozó tiszteletet:

Mit tudják azt a zsandárok, / hogy a magyar pusztá árok. /
Nemcsak árok, de ősi sír / – fölötte száz anyóka sír./

Aki abba beleesik, / nevét a szelek megeszik. /
Nem úgy, mint a zsandárokét, / nagy könyvbe írják azokét.

Erős a pór indulata és vádja – a költőé is, a hőséé is – amikor az úriszék előtt megszólal. Nincs kegyelem *Tisza úrnak*, aki *Geszt*en szíven veri cselédjeit, sem a *Csevics-grófok*nak, akik eladták a parasztember jussát. Sem azoknak a *Vazul-vakítóknak*, *Senki báróéknak*, akik elárulták a nép örökségét. Ők még nevet sem érdemelnek a versben.

4.8.2. Példaadás – teljes névvel

Nevükön szólítja viszont Sinka a megidézett költőelődöket, a magyar történelem nagy alakjait, példaképeit. *Arany János*, *Petőfi Sándor* öröksége mellett *Adyt* és *Móriczot* illeti a legnagyobb tisztelet. Azt az *Adyt*, akinek „különös neve alatt tragédiák pihennek, mint tűzben az érc-tömbök”, s *Móriczot*, akinek számos versét ajánlja. *Féja Géza*, *Erdélyi József*, *Sértő Kálmán*, *Veres Péter*, a kortársak szintén nevükkel kerülnek be a versekbe. Történelmi példaképei, így *György vezér*, aki *a tüzeknek suttyog*, ugyancsak így.

4.8.3. Sinka Pista

A saját név is a kozmikus névszemlélet része. Az ifjú költő hétköznapi természetességgel örökítette meg saját és menyasszonya nevét, jelet állítva térben és időben: *Görögghalmon* mutatófa / Mutatófába *Piroska* belevéste *Sinka Pista* /...
Nevem, nevem, szegény nevem! Mögötte ott a végtelen.

Az érett költő tudatosan tudja, hogy a név az emberé. Megalázó, ha elveszik tőle: Harminc évig voltam *Hogyishíznak István* / s most is annak néz még a földosztó ispán... Akit *Hogyishíznak*, / Isten a tudója, / pusztának, országnak / a földönfutója...

A saját név (Sinka István) önértelmezése, specifikációja olyan, mint a sorsársaké: *fekete bojtár; a puszták vándora; fáradt, sáros, rongyos napszamos; földönfutó*, aki rongyai helyett palástot és aranyсарut álmodott magának.

4.9. A sinkai névadás: valóság és fikció. Nyelv által teremtett konkrét világ és egyetemesség

Sinka a valóságot, azt a társadalmi réteget, ahova tartozik, a neveken keresztül közvetlenül emeli be a költészetbe, azaz írásaiban a valóság és a fikció nem válik el egymástól. Versei – a valós nevekkal együtt – tényfeltáró szociológiaiaként is olvashatóak, mégis és ugyanakkor a fikció tágabb dimenziójában értelmeződnek. A sok-sok egyedi névre rávetül az összes többi egyedi értelme is, s ettől lesz minden egyedi tipikussá is. Az ars poetica egyik kulcsa tehát a szociológiai pontosság és hűség. A másik pedig az, hogy ez a hűséges tárgyi leírás mégis a fikció dimenziójában elevenedik meg, itt válik költészetté.

Sinka balladahősei saját nevükkel együtt lépnek át a végtelenbe, nevüket viszik magukkal, miként az irodalmon kívüli valóságban. Az irodalmi névadás különös esetével van tehát dolgunk – egyedülállóan a magyar irodalomban. A megélt élet itt maga válik mitikussá, fikcióvá. De ha pontosabban akarjuk mondani: a lét transzcendenciája válik tárgyiassá a neveken keresztül. Tudjuk, hogy az ember számára a névadáson át lesz igazán valósággá a teremtett világ. Úgy is mondhatjuk, hogy a név nem más, mint a valóságos és transzcendens világ közti összekötő kapocs, a materiálisan létező valóság leginkább transzcendens eleme. Ez a kozmikus névszemlélet végigkíséri Sinka költészetét. Öregkori lírájában, távolodva a földi valóságtól, a költő Ézsau már kimondani nem tudja, de viszi magával a társakat:

...érezte, hogy nincsen egyedül,
 hogy Valaki a lelkében lépked
 s mint mennydörgés, úgy reng a lábnyoma;
 ibolya-szakállán ős-messzeség fénylett,
 szívében egy kimondhatatlan név,
 saruján meg a nagy vándorlások pora.

5. Befejezésül, összegzésül

(1) Hogyan vonhatók be a szépirodalmi stílus vizsgálatába a kognitív szemantika szempontjai és eredményei; illetve (2) a vizsgált nyelvviségnek vannak-e olyan spe-

cifikus jellemzői, amelyek ebben az elméleti és módszertani keretben (az eddigieknél pontosabban) felderíthetők és leírhatók? Ezt a két általánosabb elvi-módszertani kérdést tettem fel a bevezető gondolatmenetben.

Az első kérdésre válasz ez a kísérlet. A jelentéstartományok funkcionális-kognitív megközelítésű stilisztikai vizsgálatára alkalmasnak látom a sinkai költészetet. Azért is, mert egyfelől oly mértékben a közösségi nyelvi hagyományra, a beszélt nyelvre, a begyakoroltságra épül, hogy e költészet jelentéstartományai igen közel állnak a mindennapi „közömbös” szövegekhez. Másfelől viszont erőteljesen metaforikus, fiktív; ez a tény pedig a szövegeket megemeli, a hétköznapi nyelvhez képest jelentéstartományilag eltéríti a közömböstől.

A másodikra válaszul: úgy gondolom, vannak a vizsgált nyelviségnek olyan specifikus jellemzői, amelyek a kognitív szemantikai és stilisztikai keretben az eddigieknél jobban megragadhatók. Az elemi érzékelések és kognitív reprezentációs terek a természetközeli ember elemi tapasztalatai. Sinka költészete ezért olyan „mély”, „ősi”, „titokzatos”, mert őrzi a (magyar) ember elemi nyelvi világleképezési és a világot újratereztető eljárásait, amelyek közül néhányra föl kívántam hívni a figyelmet. Ahogy a lét tárgyi és transzcendens vonatkozásainak tapasztalatai jelen vannak – Sinka esetében biblikus, kálvinista látásmódban – abban a világleképezési módban és *sensus communis*-ban, amelyet népi konceptualizálásnak nevezek, úgy jól kifejezhetők az általa teremtett költői szövegekben is: a főnevek bázisstartományában, az igék jelentésstruktúráiban és az univerzális sinkai névszemléletben.

SZAKIRODALOM

- Fabricius-Kovács Ferenc 1967. A jelentés és a „másik ember”. *Kortárs* 8: 1273–82.
- Fabricius-Kovács Ferenc 1968. Jelentés, társaslélektan, kommunikációelmélet. *Magyar Pszichológiai Szemle* 24: 331–46.
- Faragó József 1997. *Sinka István balladái*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvar, 119–42.
- Heltainé Nagy Erzsébet 1985. A megszólalás kulcsa a másik embernél van. (Gondolatok a szóbeli tömegkommunikációról a befogadó oldaláról nézve). In: Grétsy László (szerk.): *Nyelvészet és tömegkommunikáció*. I–II. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, Membrán könyvek 15. II. 31–72.
- Heltainé Nagy Erzsébet 1986. *Nyelvi építkezés Sinka István balladáiban*. Akadémiai Kiadó, Budapest. Nyelvtudományi Értekezések 122. szám.
- Heltainé Nagy Erzsébet 1993. A népi írók nyelvi jelentőségéről. In: Kozocsa Sándor Géza (szerk.): *Emlékkönyv Fábián Pál 70. születésnapjára*. ELTE, Budapest. 136–41.
- Heltainé Nagy Erzsébet 1998. A nevek és az elmúlás stilisztikája Sinka István költészetében. In: Szathmári István (szerk.): *Stilisztika és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 84–98.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2001. *Az ismétlés és az ellentét alakzatai Sinka István: Kadocsa, merre vagy? című kisregényében*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. (Az alakzatok világa című sorozat 5.)
- Heltainé Nagy Erzsébet 2002. A ballada nyelvi-stiláris jegyei Sinka István balladái alapján. In: Raisz Rózsa–Zimányi Árpád (szerk.): *Feladatok és módszerek az anyanyelvi nevelésben a XXI. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 253–72.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2007. Írói nyelvbölcsöletek és a hiányzó paradigma. *Magyar Nyelv* 199–204.

- Heltainé Nagy Erzsébet 2008. Jelentésspecifikáció és képiség a sinkai névvilágban. In: Bölcskei Andrea–N. Császi Ildikó (szerk.): *A tulajdonnév jelentése. Név és valóság*. A KRE Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai I. Budapest, KRE BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszéke. 548–56.
- J. Soltész Katalin 1979. *A tulajdonnév jelentése és funkciója*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Karácsony Sándor 1939/1985. *A magyar észjárás*. Exodus, Budapest/Magvető, Budapest.
- Karácsony Sándor 1938/1992. *Magyar nyelvtan társas-lélektani alapon*. Exodus, Budapest / Csökmei Kör, Pécel.
- Kiefer Ferenc 1989. Mit jelent a tulajdonnév? In: Balogh Lajos–Ördög Ferenc (szerk.): *Névtudomány és művelődéstörténet*. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183.) Városi tanács, Zalaegerszeg, 286–90.
- Kiefer Ferenc 2000. A tulajdonnév. In: *Jelentéselmélet*. Corvina Kiadó, Budapest, 159–66.
- Kiss Jenő 1999. Hagyomány, nyelv és nyelvközösség. In: Glatz Ferenc (szerk.): *Közgyűlési előadások*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 63–9.
- Kontra György 2002. *Karácsony Sándor, a nagyhírű professzor*. Gondolat, Budapest.
- Kövendi Dénes–Kontra György 1991. Karácsony Sándor nyelvészeti-pedagógiai munkássága. In: Kiss Jenő–Szűts László (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány története köréből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 424–30.
- Ladányi Mária–Tolcsvai Nagy Gábor 2008. Funkcionális nyelvészet. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 22: 13–55.
- Lotz János 1939/1988. *Das Ungarische Sprachsystem*. Ungarisches Institut Stockholm, / 1988: Reprint kiadás. Eurolingua Bloomington.
- Nyíri J. Kristóf 1994. *A hagyomány filozófiája*. T. Twins Kiadó, Budapest.
- Pusztai Ferenc 2001. A 20. század műveltségváltozásai és nyelvi változásai. In: Glatz Ferenc (szerk.): *Közgyűlési előadások*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 125–34.
- Sebestyén Géza 1939. *A nyelv és a nyelvtudomány*. Minerva könyvek, Pécs.
- Simoncsics Péter 2005. *Paradigmaváltás légüres térben*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Sinka István 1987. *Lovasok opál mezőkön*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Sinka István 1993. *Nagy útról hazatérve*. Összegyűjtött versek I–II. Püski Kiadó, Budapest.
- Szilágyi N. Sándor 1997. *Hogyan teremtünk világot?* Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2004. Nyelv, érték, közösség. In: *Nyelv, érték, közösség*. Gondolat Kiadó, Budapest, 10–34.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2005a. A nyelvi kategorizáció kognitív nyelvészeti keretben. In: Zimányi Árpád (szerk.): *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis*. Sectio Linguistica Hungarica 32. Eger, EKF Líceum Kiadó, 5–20.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2005b. Kognitív jelentéstani vázlat az igekötős ígéről. *Magyar Nyelv* CI: 27–43.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2008. A tulajdonnév jelentése. In: Bölcskei Andrea–N. Császi Ildikó (szerk.): *Név és valóság*. (A KRE Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai I.) Budapest, KRE BTK. Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 30–41.
- Tornai József 1987. Előszó. Sinka István: *Lovasok opál mezőkön*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 5–35.

Heltainé Nagy Erzsébet
MTA Nyelvtudományi Intézet

SUMMARY

*Heltainé Nagy, Erzsébet***Folk conceptualization as a value that creates meaning and forms style
in István Sinka's poetry**

Taking a functional-cognitive approach, the study reviews the issue of folk conceptualization as a factor that creates meaning and forms style – a value component that is still felt to be significant within the Hungarian speaking community. The study examines its operation in the context of István Sinka's poetry, based on internal components of meaning and the external language horizon, foregrounded in Sinka's poems, and it emphasizes the role of *sensus communis* in questions of meaning and style. The study discusses the interpretation of conceptualization, and outlines the historiography of the issue, including its precognitive results. It examines the manifestations of conceptualization: (a) meaning specification in the domain of nouns and noun phrases; (b) topological and spatial dimensions (inside–outside); social spaces (concrete–abstract, ahead–behind); (c) meaning structures of verbs as categories of motion in time and space; (d) personal names as conceptual structures, linguistic units that stand in the foreground of attention. Indirectly, the author also tries to establish how the issues and results of cognitive semantics can be drawn into the examination of literary style.

Keywords: folk conceptualization, objectivity, symbolicity, generality, meaning specification